

نقش اقتصادی منسوجات یزد در عصر شاه عباس اول صفوی

زهرا غفارزاده

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
پست الکترونیک: Zahraghaffarzadeh5@gmail.com

چکیده

بررسی تاریخ اقتصادی یک هنر خاص در یک شهر، موجب شناخت زندگی اجتماعی و اقتصادی می گردد. بحث فروش و صادرات یکی از بحث های مهم در این حوزه است که با بررسی اقدامات شاه عباس اول موجب روشن تر شدن موضوع می گردد. در این بین انواع گوناگون پارچه ها اتم از دارائی، ابریشمی، مخمل و... باعث تنوع محصول و فروش و صادرات آن ها شد که در درآمدزایی کشور اهمیت داشت. شهر یزد یکی از شهرهایی بود که به علت کم رونق بودن کشاورزی وابسته به تولیدات دستی بود و نقش مهمی در درآمدزایی کشور ایفا کرد. با تولید ابریشم، برای بافت منسوجات ابریشمی و تولید پارچه هایی با طرح و نقوش متفاوت شهرت زیادی برای شهر یزد ایجاد شد؛ به طوری که بافندگانی چون غیاث الدین نقشبند به ایجاد طرح های گوناگون مشغول و باعث درآمد زایی زیادی برای شهر یزد شدند. انواع و دسته بندی های کیفی محصولات نیز معرف صادراتی بودن یا فروش داخلی این محصولات بود. با بررسی نقش اقتصادی منسوجات در شهر یزد می توان به درک بهتری از وضعیت اقتصادی و معیشت اصناف و بافندگان دست یافت. روش پژوهش در این پژوهش توصیفی- تبیینی و روش گردآوری داده ها کتابخانه ای است.

واژگان کلیدی: یزد، منسوجات، شاه عباس اول صفوی، اقتصاد.

مقدمه

دوره ی صفوی یکی از ادوار مهم تاریخی است که با سلطنت شاه عباس از نظر تجاری رشد را تجربه کرد؛ این دوره به علت اقدامات شاه عباس اول که به کبیر شهرت دارد، دارای اهمیت است.

در دوره حکومت او ایران با رونق اقتصادی نسبت به ادوار گذشته مواجه شد و صنعت منسوجات هم رونق گرفت و از پایگاه های مهم این صنعت در دوره ی صفوی شهر یزد بود؛ شهرت یزد نیز به علت انواع نقوش و انواع گوناگون منسوجات بود که خریداران خاص خود را داشت. همچنین وجود محصولات با کیفیت بالا باعث رونق تجارت شده بود.

شاه عباس و قدرت او باعث رشد این صنعت خاص شد. این شاه با تساهل مذهبی و پذیرش هر خارجی که به عنوان تاجر وارد می شد، باعث رشد صادرات در حوزه های گوناگون از جمله نساجی شد؛ البته کیفیت و مرغوبیت کالاها را نیز باید یکی دیگر از این عوامل برشمرد.

وجود تنوع در منسوجات یزد، از جمله پارچه هایی با ابریشم خالص و صادرات آن ها یا پارچه هایی چون زربفت، مخمل و دارائی باعث فروش بیشتر و قدرت انتخاب بیشتری می شد. منسوجات این دوره جز کارکرد در حوزه ی پوشاک، در روپوش مقبره ها و جانماز ها نیز کاربرد داشتند و موجب رونق اقتصادی حکومت صفوی شدند.

البته موانعی در این میان وجود داشت که توسعه ی این صنعت را با مشکل مواجه می کرد: از جمله کمبود پول یا انباشت سرمایه که باعث شد این صنعت آن طور که باید درآمدزایی نکند؛ بیشتر درآمدها نیز در حوزه ی صادرات یا پارچه های گران اشرافی باشد.

مسئله ی اصلی تحقیق حاضر اثبات رشد اقتصادی ایران در این دوره به خصوص در شهر یزد است که با وجود طرح ها و نقوش گوناگون باعث فروش بیشتر منسوجات و رونق اقتصادی گردید. همچنین بررسی نقش اقتصادی منسوجات این شهر باعث روشن تر شدن اوضاع اقتصادی و وضعیت معیشت بافندگان، تاجر و مردم عادی می گردد.

سوال اصلی: نقش اقتصادی منسوجات یزد در عصر شاه عباس اول چه بود؟

سوال فرعی: انواع نقوش چه تاثیری در فروش منسوجات داشتند؟

این تحقیق توصیفی - تبیینی و شیوه گردآوری داده ها به شیوه کتابخانه ای است.

اقتصاد در دوره شاه عباس اول

تاریخ اقتصادی ایران نشان می دهد که اقتصاد، تجارت و بازرگانی پیوند ناگسستنی با ثبات و اقتدار دولتها و حکومتها داشته است. بی ثباتی و فراز و فرود دولتها همراه انقباضهای اقتصادی، افول و نابودی تجارت و کسب و کار را به دنبال آورده است.

با سلطنت شاه عباس در سال ۱۵۷۸ و اقدامات او در سال های سلطنتش بحران اقتصادی کاهش یافت و شاه برای تثبیت قدرتش به اقداماتی مثل احیای اقتصادی پرداخت. (احمدی، ۱۳۸۹: ۲۱۵-۲۱۴)

شاه عباس اول صفوی به عنوان مشهورترین شاه صفوی دریافت رونق اقتصادی با ثبات سیاسی رابطه ای محکم و دوسویه دارد. شاه عباس آرمان های اقتصادی در سر داشت و مولفه های مهم در رونق اقتصادی را به کار بست. در همین جهت سیاست حمایتی دولت از تاجر و بازرگانی از جمله برنامه های شاه عباس بود.

از کارهای اقتصادی که در این دوره باعث توسعه تجارت گردید، ایجاد کاروانسراها بود که باعث ایجاد ارتباطات شد که در سایه آن امنیت ایجاد شده و سرمایه به کار افتاد (باستانی پاریزی، ۱۳۶۲: ۱۰۲-۱۰۱) اما این امنیت و ایجاد آن نیازمند سخت گیری های بود (همان، ۱۰۸) تا با کامل شدن این امنیت، سرمایه به کار افتد؛ این سخت گیری نیز در جامعه ای مطلقه چون جامعه صفوی وجود داشت. (لمبتون، ۱۳۶۲: ۲۱۲)

این جامعه دارای رشد اقتصادی نیز بود. منسوجات این دوره مهمترین کالای فروشی بود که توسط تاجران، پیشه وران شهری و روستایی عرضه می شد. البته شاه نیز از مرحله تولید تا فروش آن سهم داشت. (فوران، ۱۳۶۸: ۶۴-۶۳)

اصناف این دوره جزو اقشار مهم بودند که غیر از حوزه ی نساجی به صنعت های دیگر همچون زربفت بافی، صنعت قالی و مینا کاری می پرداختند؛ وجود نوع آوری ها در صنعت نساجی باعث تولید پارچه های مرغوب و در نتیجه قدرتگیری اصناف شد. (نوابی، ۱۳۹۴:۳۰۱؛ ولایتی، ۱۳۹۳:۱۸۳)

درصد پایین دادوستد داخلی در این دوره را می توان به مشکلاتی که در حوزه پول وجود داشت، ارتباط داد زیرا که انباشت سرمایه مشکلاتی را به همراه داشت. (فوران، ۶۴-۶۳ و قاسمی، ۱۳۸۷:۱۷) به همین علت بود که بازرگانان ترجیح به انباشت پول یا خرید ملک داشتند (فوران، ۱۳۶۸:۶۴-۶۳) این در حالی بود که انباشت سرمایه در خزانه سلطنتی صفوی وجود داشت.

اقدامات اقتصادی شاه عباس اول

در دوران شاه عباس اول صفوی، رونق اقتصادی در صنعت نساجی شکل گرفت و بحران اقتصادی کاهش یافت. (نوابی، ۱۳۹۴:۳۰۱) تجارت خارجی بر پایه صادرات کالاهایی همچون ابریشم و بافته های ابریشمی بود؛ شاه برای توسعه تجارت بین المللی امتیازاتی همچون تاسیس کارگاه های بافندگی را به کمپانی هند شرقی واگذار کرد. (احمدی، ۱۳۸۹:۱۲۵-۱۲۴) شاه عباس اول برای منسوجات خاص شاه و اعیان کارگاههای مخصوص تاسیس کرد که در آن زرکشی بافی، زربافی و شعر بافی صورت می گرفت. (نوابی، ۱۳۹۴:۳۰۱)

بیشتر سیاحان نیز به این موضوع اشاره کرده اند که شاه عباس علاقه وافری به تجارت داشت؛ به طوری که در این دوره به علت اهمیت یافتن بازرگانان خارجی، رشد اقتصادی شکل گرفت و هر شهر تبدیل به مرکز تولید شد. شاه کوشید تا با کاهش واردات و افزایش صادرات، ثروت کشور را بیفزاید. (ثواقب، بی تا: ۴۶-۴۵) او مخالف خروج نقدینگی از کشور بود و به این علت تجار خارجی را به خرید کالاهای ایرانی در مقابل فروش کالاهای خارجی وادار کرد. (قاسمی، ۱۳۸۷:۱۷؛ ثواقب، بی تا: ۴۵) مالیاتی که از صنایع و محصولات اخذ می شد و عوارض گمرکی یکی دیگر از راه های درآمد زایی در کشور بود که پول بسیاری را برای خزانه دولت صفوی فراهم آورده بود؛ با این اقدام، شاه باعث فروش بیشتر محصولات در داخل کشور شد. شاه در حوزه صادرات منسوجات، مالیات ۱۲ تومانی و همچنین مالیات ۴ تومانی برای بارهای ابریشمی که از آن ها پارچه تولید می شد، تعیین کرد. او اقداماتی همچون منع پوشش ابریشمی برای مردان صادر کرد تا پارچه های ابریشمی برای صادرات مورد استفاده قرار گیرند و پول بیشتری راهی خزانه سلطنتی گردد (ثواقب، بی تا: ۴۵-۴۱ و جمال زاده، ۱۳۳۵:۹۶) حتی دستور داده بود که هر کس بر اساس رتبه و مقام خویش لباس بپوشد (تاورنیه، ۱۳۷۴:۶۲۵) تا بیشتر پارچه های گران برای صادرات فرستاده شود.

تجارت منسوجات

مهم ترین کالای این دوره ابریشم طبیعی بود که عمدتاً از استان های شمالی چون استرآباد، مازندران و گیلان و خراسان و یزد تولید می شد که البته در خراسان و یزد مقدار کمتری داشت. (ثواقب، بی تا: ۴۳) نقدینگی یکی از مسائل مهم برای دولت صفویه بود که این نقدینگی را پارچه هایی مثل پارچه های ابریشم تامین می کرد زیرا کمبود مسکوکات مشکلاتی را به همراه داشت. در این دوره بیشتر بعد از هر تاجگذاری سکه ضرب شد. سکه های این دوران معادل ۵۰ گز بودند و سکه های طلا نیز رواج کمتری داشتند. (نوابی، ۱۳۹۴:۲۹۸-۲۹۷) سکه های رایج این دوره در داخل کشور، سکه های شاهی و بیستی، عباسی و نیم عباسی بودند (طوقش، ۲۰۰۹:۱۴۴) تاجران مشهور این دوره بیشتر ارمنیان بودند که این تجارت را میان ایران و هندوستان و روسیه انجام می دادند؛ انواع پارچه ها مثل ابریشم را نیز از خاک روسیه به اروپا صادر می کردند. (زینعلی، ۱۳۹۸:۷۹ و قاسمی ۱۳۸۷:۱۷) تجارت داخلی نیز در دست تجار ایرانی و یهودی بود. (قاسمی، ۱۳۸۷:۱۷) اشکال تولید این دوره را باید به دو بخش تقسیم کرد: ۱. تولید کالاهای دستی و پیشه وری ۲. تولیدات کارگاهی که خود به دو بخش تولید کارگاهی سلطنتی و تولید کارگاهی آزاد تقسیم می شدند. کالاهای دستی و پیشه وری در صنایع نساجی گسترده

بودند که پارچه‌هایی با کیفیت پایینتر بودند که بیشتر در مساحت محلی مورد استفاده قرار می‌گرفتند. در واقع در مرحله صنایع دستی بودند، بازار مصرف این کالاها به علت فقدان مرغوبیت داخلی بود. (صفاکیش، ۱۳۹۰: ۲۱۶-۲۱۴) بر اساس گفته‌های کروسینسکی در گزارشی با عنوان "در باب البسه و پوشاک دربار سلطنتی ایران" در این دوره کارگاه‌های متعدد در شهرهای گوناگون وجود داشتند که ویژگی‌های خاص هنری خود را دارا بودند، این نیز به علت حفظ سبک خاص هر شهر بود؛ البته کروسینسکی در این گزارش یزد که یکی از مراکز مهم بود را ذکر نکرده است. (سیوری، ۱۳۹۳: ۱۳۸) شاردن نیز اشاره به تولید و فروش بالای منسوجات از پشم شتر در یزد، کرمان، قزوین و مرغوبیت آنها کرده است. (ن. و پیگلوستایا و دیگران، ۱۳۵۳: ۵۳۹) او دلیل رشد این صنعت را فراوانی ابریشم می‌داند که مقداری صادر و بقیه در کارگاههای یزد، کاشان و اصفهان به عمل می‌آمده است. (ثواقب، بی تا: ۴۳-۴۴) یکی دیگر از محصولات صادراتی که درآمد بالایی ایجاد می‌کرد، منسوجات با رشته‌های طلا و نقره بود که بیشتر صادراتی و دارای رنگی بهتر نسبت به دوره‌های قبل بود. (سیوری، ۱۳۹۳: ۱۳۸) پیتر و دلواله از معایب منسوجات مورد استفاده ایرانیان در این دوره، متحد الشکل نبودن و نبود رنگ خاص برای هر خانواده را ذکر کرده است (دلواله، بی تا: ۷۵) ولی دن گارسیا در اشاره به منسوجات فقط به ذکر شیوه دوخت لباس‌های ایرانی‌ها و شبیه دانستن آن به لباس ترک‌ها اکتفا می‌کند. (دن گارسیا فیگئوروا، ۱۳۶۳: ۱۵۷)

4

یزد و منسوجات

رشد تولید ابریشم در شهر یزد به علت فقدان اقتصاد کشاورزی در این شهر بود و گسترش این صنعت باعث رشد صنایع دستی در این شهر شد. (تشکری بافقی، ۱۳۹۲: ۵۳)

جوزافا باربارو در سفری که سال‌ها قبل از این عصر به یزد داشته یزد را چنین توصیف می‌کند: "به یزد رفتم و آن شهر صنعتگرانی است که پارچه‌های ابریشمی و نخ و پشمی و مانند این‌ها می‌بافند و شاید کسانی بپندارند که در پاره‌ای از موارد من در نقل ما وقع از حد راستی تجاوز می‌کنم. با این همه کسانی که یزد را دیده‌اند می‌دانند که آنچه درباره آن می‌گویم سراپا راست و درست است." او حتی در این نوشته‌ها کیفیت پارچه‌های یزد را بالاتر از پارچه‌های سوریه می‌داند (باربارو، بی تا: ۹۰-۸۹) در واقع پارچه‌های این دوره به رنگ و طرح مشهور بوده‌اند. (گمنام، ۱۳۹۴: ۱۰۸-۱۰۷) تولید پارچه‌هایی با تار و پود طلا که مورد توجه دربار بود به علت فراوانی ابریشم در این دوره بود که با ایجاد طرح‌های نگارگری هنرمندان یزدی و ابداعات و نوآوری‌هایی که داشتند باعث شهرت محصولات یزد در این دوره شد. (ج کریستی ویلسن، ۱۳۶۹: ۱۹۸)

" یزد مرکز تولید پارچه‌های مصوری بود که به وسیله نقاشان مکتب تبریز طراحی می‌شدند و در دوره شاه عباس اول رهبر این سبک غیاث الدین معروف به غیاث الدین نقشبند بود." (حسین زاده قشلاقی، مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۹۸) رشد اقتصادی شهر یزد را باید همکاری نقاشان و نساجان دانست که با خلق شاهکارهایی در صنعت نساجی باعث پیشرفت این شهر شدند. (اشرفیان، ۱۳۷۹: ۶۰ و شریفی مهرجردی، ۱۳۹۳: ۱۰۴) مهارت بافندگان یزد باعث رشد نساجی شد به طوری که پارچه‌هایی با دو امضا مشهور به به پارچه‌های غیاث الدین دارای طرح‌های بی نظیری بودند. (ج کریستی ویلسن، ۱۳۶۹: ۱۹۸) این شهر به همراه چند شهر دیگر در ایران به علت تولید کارگاهی آزاد مشهور بود که به پارچه برای اعیان و صادرات در آن تولید می‌شد؛ بازار مصرف آنها نیز کشورهای غربی بود و ضعف این پارچه‌ها گران بودن آن بود که باعث می‌شد در حوزه داخلی کسی خریدار آن نباشد. در این دوره (در اوایل سده ۱۲ ق و ۱۷ م) در حوزه تولیدات کارگاهی شاهی مشکلاتی ایجاد شد و راکد شدن صنعت نساجی را به همراه آورد و منجر به واگذاری مقاطعه به صنعتگران، در مورد تولید ابریشم با نخ‌های ثابت شد. (صفاکیش، ۱۳۹۰: ۲۱۹-۲۱۸)

طبق گفته های شاردن یزد و کاشان اصفهان جزو شهرهایی بودند که دستگاه بافندگی دقیقی داشتند (حسین زاده قشلاقی، مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۹۷)

یزد این دوره دارای "کارخانه های متعدد نخریسی و صباغی و حریربافی" بود. (جمال زاده، ۱۳۳۵: ۹۶) در واقع صنعتگران یزد ثمره هنری خود را به اطراف جهان می فرستادند. (آیتی، ۱۳۱۷: ۴۱) صادرات کارخانجات ابریشم بافی یزد نیز بیشتر به کشورهایی چون روسیه صورت می گرفت. (نویسنده گمنام، ده سفرنامه، ۱۳۶۹: ۱۹۹)

طبق گفته های شاردن کارگران ۵ یا ۶ نفره در یک دستگاه نساجی مشغول کار بودند که این کارگران بافنده ۱۵ تا ۱۶ تومان اجرت می گرفتند. (شاردن، ۱۳۷۴: ۱۷۱)

انواع نقوش منسوجات یزد:

یزد در اوایل قرن ده افول در صنعت نساجی را تجربه کرد ولی بعد در دوره شاه عباس کبیر به رشد چشمگیری رسید. (جعفر بن محمد بن حسن جعفری، ۱۳۸۹: ۲۱) به نظر می رسد این موضوع جز اقدامات شاه به وجود طرح های گوناگون منسوجات این شهر ارتباط داشته باشد.

شهرت یزد در این دوره، بیشتر به علت پارچه های مخمل و زربفت بود. (بافقی، ۱۳۹۲: ۶۳ و جمال زاده، ۱۳۳۵: ۹۶)

شاردن مخمل زربافت را زیباتر از پارچه های دیگر می داند که در کارگاه یزد و کاشان و اصفهان تولید می شد. مخملی به رنگ عنابی سیر نیز تولید خاص یزد بود که برای جانماز ها استفاده می شد. (تاجبخش، ۱۳۸۷: ۱۷۱)

افرادی چون سر آنتوان و رابرت شرلی در سفر به دربار شاه عباس از لباسهای زری دوزی ایرانی استفاده کرده بودند (آنتونی شرلی، ۱۳۶۲: ۷۸-۷۹) این موضوع نشانگر کیفیت و مرغوبیت منسوجات ایرانی دارد. همچنین اولتاریوس اشاره به کارآمدی صنعتگران دارد که می توانستند با پنبه و ابریشم لباس زربفت بدوزند. (اولتاریوس، ۱۳۶۳: ۳۷۹)

در کارگاه های یزد از انواع پارچه ها، ابریشمی ساده، نقش دار و مخمل های ابریشمی بافته می شد که به علت زیبایی اغلب توسط پادشاه صفوی برای بزرگان کشورهای دیگر هدیه فرستاده می شد. (شریفی مهرجردی، ۱۳۹۲: ۱۰۴)

مخمل هایی با نقش گیاهی تولید یزد که به مرغوبیت مشهور بودند از جمله پارچه هایی بود که شاه عباس برای اردوک شهر ونیز فرستاد. (تشکری بافقی، ۱۳۹۲: ۶۳) البته مخمل ها در یزد برای مردم عادی نیز بافته می شدند. (طالب پور، ۱۳۸۷: ۱۰۰)

مخمل زربفت و مخمل های کرک برجسته و مجعد به خاطر استعمال زیاد هم تارهای طلا و نقره جلوه ی خود را از دست نمی دادند. (شاردن، ۱۳۷۴: ۱۷۱)

از دیگر پارچه های مرغوب و فروش بالایی داشتند دارائی بود که در شهرهایی چون یزد و کاشان تولید می شد (جمال زاده، ۱۳۳۵: ۹۶)

از انواع دیگر منسوجات با فروش بالا زری نوشته دار برای روپوش قبرها یا پرده مقبره ها و اماکن مقدس بود، این پارچه ها و پارچه های ابریشمی با خط نستعلیق و نسخ تزیین شده بودند. نوع دیگر پارچه های ابریشمی بودند که شاردن آنها را نیز گرانبها و با تزیینات طلا می داند و قیمت آنها را یک گز ۵۰ تومان ذکر می کند که گرانتترین پارچه ها به علت بالا بودن قیمت مواد اولیه بوده. (تاجبخش، ۱۳۸۷: ۱۷۱-۱۶۰)

از انواع دیگر پارچه های پر فروش، زری دو رو بود با قیمت بالا که علت گرانی بافت دوروی آن بود. (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۹۶) از علل مرغوبیت این پارچه های ظریف می توان به بافت با رشته های طلا و نقره به صورت یک در میان و راه راه اشاره کرد. (پوپ، آکرمن، ۱۳۸۰: ۲۱۶)

زربفت از پارچه های عصر صفوی و دوره شاه عباس اول معرفی می شد ولی در سال های قبل نیز در کشور رواج داشت؛ مرکز تولید آن بیشتر یزد، اصفهان، کاشان و تبریز بود که نقوش حماسی- تاریخی- طبیعت و تصاویر جانوران داشتند. (غلامرضایی، ۱۳۹۹: ۳۹-۴۰) طرح های معمول زری های مصور نقش بلبل، آهو و پروانه بود. (پوپ، ۱۳۸۰: ۲۱۶)

پارچه دیبا نیز مشهورتر از سایر پارچه ها بود اما دیباچ با تارهایی از نخ زری نیز مورد توجه بود (شریفی مهرجردی، ۱۳۹۲: ۱۰۴)

دارائی به علت نقش شعله ماندنش مورد توجه بود و مرغوبیت بالایی داشت. (جمال زاده، ۱۳۳۵: ۷۹) شال های این دوره نیز دارای نقش هایی از ۶ تا ۷ رنگ با قیمت ۱۵ تا ۲۰ قران بودند. (جمال زاده، ۱۳۳۵: ۷۹) در مورد مرغوبیت منسوجات یزد باید این نکته را اشاره کرد که پارچه هایی مثل ساتن و شال ها کیفیتی بالاتر از شال های کشمیری داشتند (شریفی مهرجردی، ۱۳۹۲: ۱۰۳)

این حاکی از مرغوبیت و کیفیت برتر محصولات یزد بود که با پارچه های دیگر رقابت می کرد و سعی در گرفتن بازار جهانی داشت.

زری های طرح محرابی یزد، اطلس، دارائی و پارچه های زری با نخ های طلا و نقره در اروپا خریداران زیادی داشت (تشکری بافقی، ۱۳۹۲: ۶۳)، پارچه های ساتن و زربافت نیز به کشورهای آسیایی همچون هند صادر می شد. (ثواقب، بی تا: ۴۲) این شهر تنوع زیاد در حوزه منسوجات داشت، از جمله ترمه که توسط مهاجرانی زرتشتی کشمیری در ایران رایج شده بود، شرفه که با الهام از سبک غیاث الدین بافته می شد، پارچه های اطلسی با تصاویر انسانی، بنت با بافتی دولا و طرح های گیاهی یا پارچه هایی چون زربفت. (تشکری بافقی، ۱۳۹۲: ۶۳)

انواع دیگر پارچه های ساتن بودند که به رنگ سبز و قرمز با نقوش طبیعت طرح زده می شدند. (شریفی مهرجردی، ۱۳۹۲: ۱۰۲) پارچه های ساتن مصور با طرح هایی از نقاشان مکتب تبریز بود. (حسین زاده قشلاقی، مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۹۸) ویژگی بارز نقوش این پارچه ها نقوش گیاهی، حیوانی، انسانی و هنری بود که توسط هنرمندانی چون غیاث الدین نقشبندو رضا عباسی طراحی می شد. (قشلاقی، مونسی، ۱۳۹۶: ۹۹)

پارچه هایی با طرح مستطیلی که نقش دو انسان زیر طاق قوسی یا یک حیوان در آن وجود داشت، کاربرد نقوش انسانی و طبیعت را نشان می دهد. (حسین زاده قشلاقی، مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۹۹)

دستبافت های یزد را به طور کلی باید به ۳ گروه تقسیم کرد:

۱. منسوجات کاربردی مثل پارچه های کرباس، جاجیم.

۲. مرغوبیت بالا چون پارچه های دارائی.

۳. پارچه های اعیان و اشراف به علت ارزش بالا و مرغوبیت مثل ترمه بافی و زری بافی. (رمضانخانی، مصدق، ۱۳۸۷: ۱۹۸)

نتیجه گیری

بر اساس نوشته سیاحان، دوره شاه عباس اول، درخشان ترین دوره در رشد صنعت نساجی بود؛ البته فروش پارچه در داخل و رشد آن مورد تردید است؛ زیرا صاحبان ثروت برای خرید پارچه های مرغوب تمکن مالی داشتند ولی بقیه اقشار جامعه، بیشتر لباس هایی با پارچه های کرباس می پوشیدند.

فروش پارچه ها به علت راکد بودن سرمایه و کمبود مسکوکات چندان رونق نداشته و بیشتر رونق فروش در محصولات صادراتی بود که کیفیت بالایی داشتند.

یزد به علت دارا بودن کارگاه های مخصوص برای چند نوع پارچه خاص مثل زربفت، ابریشم، دارائی و اطلسی و ... مشهور بود که به نظر می رسد بیشتر این پارچه ها صادر می شدند.

شاه عباس اول با اقدامات خود باعث رشد تجارت خارجی شد ولی در مورد تجارت داخلی این موضوع جای بسی تردید است؛ زیرا رشد تجارت در داخل به مسکوکات وابسته است که در این دوره حمل سختی داشته اند و نبود امنیت در هر دوره باعث

رکود اقتصاد می شود؛ ضمن اینکه خرید و فروش پارچه های مرغوب مختص اعیان بوده و اگر هم رشدی داشته، به علت خرید آن ها بوده است.

مردم یزد در این عصر به پرورش ابریشم مشهور بوده اند که باعث رشد پارچه های ابریشمی شده اند اما این پارچه های ابریشم خالص نمی توانست مورد استفاده قرار بگیرد، چون بر اساس شرع مقدس اسلام پوشیدن لباس ابریشمی برای نمازگزار جایز نبود.

یزد و تنوع محصولات نساجی آن باعث رونق این شهر شد؛ به طوری که نیروی که نیروی کار از جمله نخ ریسان، بافندگان، نقاشان طراح، تاجران، بزازان صاحب درآمد می شدند و نیروی انسانی فعال می شد.

در هر جامعه ای که نیروی انسانی فعالیت چشمگیر داشته باشد پویایی و رونق به جامعه سرازیر می شود. البته نمی توان این موضوع را به همه جامعه ی این عصر تعمیم داد و شاید بتوان شهرهایی چون یزد را ذکر کرد که دارای رونق بودند. طرح و نقوش خاص توجه بسیاری از خریداران را جلب می کرد، به طوری که هر نوع پارچه خریداران خاص داشت. وجود دستگاه های دقیق بافندگی، وجود هنرمندان طراح همچون غیاث الدین نقشبند و استاد معین خود باعث طرح هایی زیبا شد که فروش بالایی را به ارمغان آورد.

به طور کلی، تولید تا مصرف این کالاها نیازمند تلاش روزافزون هنرمندان طراح، کارگران بافنده، اصناف، تاجران و از همه مهمتر خود شخص شاه بود که تجارت و اقتصاد را عامل حیاتی برای کشور می دانست.

فهرست منابع و مآخذ:

الف) کتاب ها

- آیتی ، عبدالحسین ، تاریخ یزد : مشتمل بر ۳ بخش قبل اسلام تا پهلوی ، یزد ، گلبهار یزد ، ۱۳۱۷ .
- احمدی ، سیروس «جایگاه صنعت در اقتصاد ایران از عصر صفوی تاکنون» ، بی نا ، بهار ۱۳۸۹ .
- اشرفیان ، هادی ، بررسی دستباف های سنتی یزد ، تهران ، دانشگاه آزاد اسلامی ، ۱۳۷۹ .
- اولئاریوس ، آدام ، سفرنامه اولئاریوس ، ترجمه احمد بهپور ، تهران ، سازمان انتشاراتی و فرهنگی ابتکار ، ۱۳۶۳ .
- باربارو ، جوزافا ، سفرنامه ونیزیان در ایران (شش سفرنامه) ، ترجمه منوچهر امیری ، تهران ، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی ، بی تا
- باستانی پاریزی ، محمد ابراهیم ، سیاست و اقتصاد عصر صفوی ، تهران ، صفی علیشاه ، ۱۳۶۲ .
- پوپ ، آرتور ، فیلیس آکرم ، سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز، ترجمه سیروس پرهام، ج ۵، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۸۰.
- پیگلوستایا، ن.و، آ.یو یاکوبسکی و دیگران، تاریخ ایران از دوران باستان تا سده هجدهم میلادی، ترجمه کریم کشاورز، تهران، پیام، ۱۳۵۳.
- تاجبخش، احمد، تاریخ صفویه: هنر و صنعت، ادبیات و علوم و سازمان ها، ج ۲، شیراز، نوید شیراز، ۱۳۷۸.
- تاورنیه، ژان باتیست، سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، تصحیح حمید شیروانی، تهران، کتابخانه سنائی و کتابفروشی نایید اصفهان، ۱۳۷۴.
- جعفر بن محمد بن حسن جعفری، تاریخ یزد، تصحیح ایرج افشار، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۸۹.
- جمال زاده، سید محمد علی، گنج شایگان: اوضاع اقتصادی ایران، تهران، کاوه، ۱۳۳۵.
- دلاواله، پیترو، سفرنامه پیترو دلاواله، ترجمه شعاع الدین شفا، تهران، علمی و فرهنگی، بی تا.
- رمضانخانی، صدیقه، لیلا مدرس مصدق، هنر نساجی در شهر یزد، تهران، سبحان نور، ۱۳۸۷.

- سیوری، راجر، ایران عصر صفوی، تهران، مرکز، ۱۳۹۳.
- شاردن، ژان، سفرنامه شاردن، ترجمه اقبال یغمایی، ج ۲، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
- شرلی، آنتونی و رابرت شرلی، سفرنامه برادران شرلی، ترجمه آوانس، تصحیح علی دهباشی، تهران، نگاه، ۱۳۶۲.
- صفاکیش، حمیدرضا، صفویان در گذرگاه تاریخ، تهران، سخن، ۱۳۹۰.
- طقوش، محمد سهیل، تاریخ الدولة الصفویة فی ایران، بی جا، دارالفنایس، ۲۰۰۹ م.
- فوران، جان، مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا انقلاب اسلامی، ترجمه احمد تدین، تهران، موسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۶۸.
- فیگنوروا، دن گارسیا، سفرنامه دن گارسیا، ترجمه غلامرضا سمیعی، تهران، نو، ۱۳۶۳.
- لمبتون، ا.ک.س، مالک و زارع در ایران، ترجمه منوچهر امیری، ترجمه منوچهر امیری، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲.
- نوایی، عبدالحسین، عباسقلی غفاری فرد، تاریخ تحولات سیاسی اجتماعی اقتصادی و فرهنگی ایران صفویه، تهران، سمت، ۱۳۹۴.
- نویسنده گمنام، تاریخ هنر ایران: کلیه رشته ها (جز نقشه کشی معماری)، تهران، چاپ کتابهای درسی ایران، ۱۳۹۴.
- نویسنده گمنام، ده سفر نامه یا سیری در سفر نامه های جهانگردان خارجی راجع به ایران، ترجمه مهرباب امیری، تهران، وحید، ۱۳۶۹.
- ولایتی، علی اکبر، فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران، معارف، ۱۳۹۳.
- ویلسن، ج کریستی، تاریخ صنایع ایران، ترجمه عبدالله فریار، تهران، فرهنگسرا، ۱۳۶۹.

ب) مقالات

- تشکری بافقی، علی اکبر، «در آمدی بر صنعت بافندگی یزد در عصر صفوی»، پژوهش نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، س ۲، ش ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۲.
- ثواقب، جهانبخش، «سیاست های شاه عباس اول در رونق تجاری ایران»، پژوهش نامه تاریخ، بی تا.
- حسین زاده قشلاقی، سارا، مریم مونس سرخه، «بررسی وجوه اشتراک و افتراق پارچه های عصر صفوی و عثمانی»، فصلنامه علمی پژوهش و نگره، ش ۴۱، بهار ۱۳۹۶.
- زینلی، ارسلان، ابوالحسن مبین، «تجار ارمنی و تجارت منسوجات در عهد صفوی»، تاریخنامه خوارزمی، ش ۲۵، بهار ۱۳۹۸.
- سلطانیان، ابوطالب، «کاربرد ابریشم و نقش بازرگانان ارمنی در اقتصاد و سیاست صفویان از دوره شاه عباس یکم تا پایان حکومت صفویان»، پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی، س ۴۲، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
- شریفی مهرجردی، علی اکبر، «هنر نساجی و پارچه بافی یزد در دوره درخشان صفوی، گنجینه موزه ویکتوریا و آلبرت لندن»، چیدمان، س ۲، ش ۲، تابستان ۱۳۹۲.
- طالب پور، فریده، «نگاهی بر هنر نساجی ایران، تاریخ پارچه و نساجی ایران»، ماه هنر، بی تا، شهریور ۱۳۸۷.
- غلامرضایی، زهرا، «پژوهش در مورد برترین بافته های عصر صفوی»، فصلنامه فرهنگ مردم ایران، ش ۴۸۵، بهار و تابستان ۱۳۹۶.
- قاسمی، زهرا، «تجارت داخلی ایران در عصر سلطنت شاه عباس صفوی»، مجموعه مقالات نشریه داخلی، ش ۵۱، خرداد ۱۳۸۷.

Economic role of Yazd textiles at Shah Abbas 1 of Safavid era

Zahra Ghaffarzadeh

M.A student of Islamic Iran history, Tabriz university , Tabriz , Iran

Email : Zahraghaffarzadeh5@gmail.com

Abstract:

Examining the economic history of a particular art in a city leads to an understanding of social and economic life. The issue of sales and exports is one of the most important issues in this field, which clarifies the issue by examining the actions of shah abbas 1. In the meantime, various types of fabrics like daraee, silk, brocade and etc. caused a variety of products and their sale and export, which was important in generating income for country. The city of Yazd was one of the cities that depended on handicrafts due to the low prosperity of agriculture and played an important role in generating income for the country. With the production of silk for weaving silk textiles and production of fabrics with different designs and patterns, a great reputation was created for the city of Yazd, so that weavers such as “Ghiasuddin Naqshband” were engaged in creating various designs. Types and quality categories of products were exported or sold domestically. By examining the economic role of textiles in the city of Yazd, a better understanding of the economic situation and livelihood of guilds and weavers can be achieved.

Keywords: Yazd, textiles, shah abbas the first, economic.